

POLITICKÁ STRANA – ZÁRUKA DEMOKRACIE?

KAROLINA ADAMOVÁ*

Strana je šilenstvím mnoha pro zisk několika.
J. Swift (1727)¹

V poslední době se opět objevují úvahy o prospěšnosti stranického systému pro demokratické zřízení.² Někteří volají dokonce po zrušení politických stran a hovoří o nutnosti zavedení přímé demokracie švýcarského typu (*Holešovská výzva*). Jiní chtějí systém politických stran doplnit o iniciativy nezávislých, které by přinášely do parlamentu odbornost. O tom píše např. profesor *Milan Zelený*, který podrobuje politické strany zdrcující kritice.³ Považuje politické strany za nositele ideologie, za náchylné ke korupci a za umožňující „rozpuštění“ individuální odpovědnosti. *Stranickokratic* podporuje pasivitu voličů, staví je do role voliče, který jednou za čtyři nebo pět let volí menší zlo.

Řada teoretiků hovoří dokonce o krizi politických stran a politického systému. *Jaroslav Bican* například píše, že politické strany se staly „*pouhým prostředkem jak se dostat k veřejným úřadům. Kdyby sloužily jako programové základny a jejich členové k nim měli ještě nějakou jinou vazbu, než se pomocí nich vyvezou k moci, strany by držely pohromadě a nerozpadaly by se jako domeček z karet.*“⁴

Úvahy o smyslu politických stran se objevily ale již například za první ČSR. *Eva Broklová* ve své knížce *Československá demokracie. Politický systém ČSR 1918–1938*⁵ rozlišila v přístupu stoupenců prvorepublikové demokracie dva póly:

* Autorka působí jako profesorka na katedře právních dějin Právnické fakulty Univerzity Karlovy v Praze a vědecká pracovnice Ústavu státu a práva AV ČR.

¹ Výrok J. Swifta je dokladem, že od počátků utváření se moderních politických stran existovala kritika jejich funkce a působení. Srov. KREJČÍ, O.: *Kniha o volbách*. Praha, 1994, s. 91.

² O politických stranách existuje bohatá politologická literatura. Např. FIALA, P. – STRMISKA, M.: *Teorie politických stran*. Praha, 1998.

³ ZELENÝ, M.: *Demokracie nefunguje, zrušme politické strany!* Dostupné z: <http://www.jakubjanda.com/> etc.

⁴ BICAN, J.: *Kriminalizace (jistě) politiky a krize (všeho)*. *Listy*, 2013, č. 4, s. 8.

⁵ BROKLOVÁ, E.: *Československá demokracie. Politický systém ČSR 1918–1938*. Praha, 1992, s. 75.

1. Zejména stoupenci politických stran považovali možné odstranění politických stran za zásadu diktatury. Politické strany jsou zárukou demokracie, důležitá je parlamentní většina a dobrá opozice, která má funkce kontrolní. Boj mezi stranami znamená život. Z významných politiků té doby hájil tento názor *Antonín Švehla*.⁶
2. Liberálně-demokratické stanovisko poukazovalo na problémy spjaté s politickými stranami, na jejich mocenský boj a mělo je za prvek do jisté míry dezintegrační. Zastánci tohoto druhého pohledu na politické strany byli *T. G. Masaryk*⁷ a *E. Beneš*⁸. Oba dávali důraz na spolupráci politických stran ve prospěch společnosti. Oba se přikláněli k menšímu počtu politických stran – dvou nebo tří.⁹ Dokonce i *Masaryk* v době jmenování druhé úřednické vlády naznačil možnost trvalého nahrazení vlády parlamentní vládou úřednickou nebo lépe řečeno smíšenou.¹⁰

I *Karel Čapek*, příznivec *T. G. Masaryka*, napsal ve své úvaze o politických stranách např. toto:

Kdyby parlamentu opravdu nešlo než o vyřizování státních záležitostí, byly by tam v každém konkrétním případě možná dvě nebo tři strany. Jedna, která je pro věc, druhá, která ji odmítá a třetí, která ji obstruuje, protože zásadně popírá jednu nebo druhou stranu... Další strany jsou možno vlastně jenom tím, že bylo vymyšleno cosi mezi „pro“ a „proti“, totiž politický handl.¹¹

Velmi podrobně se zabýval úvahami o politických stranách a jejich významu a funkci *E. Beneš*. V průběhu druhé světové války psal o bezohlednosti boje politických stran, o nesnášenlivosti mezi nimi, o stranictví a sobectví politické strany jako celku. Podle něho znamenala zásada většiny „jednu pravdu, jedno právo, jedno rozhodnutí“.¹² Politické strany považoval *E. Beneš* za nutné zlo.¹³ Přes veškeré negativní vlastnosti politických stran, pokládal je *Beneš* za nezbytné pro občanskou svobodu a demokracii.¹⁴

Podle jeho názoru je východiskem zejména výchova vzdělávání lidí, neboť zlem nejsou ani tak politické strany, ale „nevzdělání a nevyspělí, nevychovaní a nedemokratičtí občané“.¹⁵ Jak aktuálně znějí tato slova právě nyní, v politické situaci, ve které se nacházíme.

Profesor *M. Zelený* doporučuje k ozdravení systému politických stran úpravu volebního systému, kde by byla větší možnost výběru vhodných kandidátů na poslance – nejen určených stranickými aparáty za zásluhy o politickou stranu, tedy za stranictví. Kritizuje i zásadu uplatňovanou ve volbách – že vítěz bere vše. Doporučuje také omezit

⁶ ŠVEHLA, A.: *Lidové noviny*, 17. 12. 1933.

⁷ MASARYK, T. G.: *Cesta demokracie II*. Praha, 1938.

⁸ BENEŠ, E.: *Povaha politického stranictví*. Praha, 1920.

⁹ Odtud je již krůček k úvahám o většinovém politickém systému.

¹⁰ BROKLOVÁ, E.: Cit. dílo, s. 44. Broklová se odvolává na Masarykova slova pronesená 19. 3. 1926 při audienci členům úřednické vlády / AKPR T 328/26.

¹¹ ČAPEK, K.: Proti tříštění. In: ČAPEK, K.: *Misto pro Jonathana*. Praha, 1970, s. 92–93.

¹² BENEŠ, E.: *Demokracie dnes a zítra*. Praha, 1946, s. 297.

¹³ Tamtéž, s. 296.

¹⁴ Tamtéž, s. 297.

¹⁵ Tamtéž, s. 308.

působení poslance jen na jedno období.¹⁶ Každý poslanec by také měl podle něho reprezentovat v první řadě zájmy svých voličů, svého regionu, kde opravdu žije, a ne v první řadě zastupovat politickou stranu.¹⁷

V kontextu úvah o politických stranách stojí za to zamyslet se i nad výhodami imperativního mandátu, který přece jen přes řadu nevýhod umožňuje efektivnější kontrolu poslance voliči a možnost jeho odvolání. Někteří hovoří o dobrých zkušenostech v USA s institucí *recall* (O. Krejčí), jiní ovšem namítají zcela racionálně, že při dnešní síle médií by odvolání pro „establishment“ nepohodlného poslance voliči nebylo nikterak těžké (V. Dvořáková).¹⁸ Právo voliče odvolat svého poslance by se pak stalo pouhou iluzí, neboť volič by mohl být velmi dobře manipulován mediální mocí napojenou na vlivové politické a zájmové skupiny.

Nešvarem v současných politických stranách je také fenomén „přeběhlictví“. V Poslanecké sněmovně se pak pohybují jakési „volné radikály“, se kterými je nutno počítat, ale které jsou jen málo vyzpytatelné. Jak tomu zabránit? V období první republiky se tomu čelilo tak, že kandidát za příslušnou politickou stranu podepisoval jakýsi bílý šek, že v případě ukončení členství ve straně nebo upuštění od jejího programu, bude rezignovat na svůj poslanecký mandát. Byla by to cesta ke zkvalitnění parlamentní demokracie a ke zvýšení důvěry voličů v politické strany? Jistě ne – to by se pak upřednostňovala stranická loajalita před rozhodováním se a hlasováním poslance podle svého vlastního svědomí a vědomí.

Za zamyšlení ale stojí ustanovení zákona č. 125/1929 Sb., o volebním soudu, upravující zánik mandátu poslance. V § 13 se praví, že jedním z důvodů zániku mandátu člena Národního shromáždění nebo župního zastupitelstva je, že „*přestal být z důvodů nízkých nebo nečestných příslušníkem strany, z jejíž kandidátky byl zvolen*“. Co jsou ale důvody nízké a nečestné? Kdy už jimi jsou a kdy ještě nikoli?¹⁹

O politických stranách psal kriticky ve své době také Jaroslav Hašek. V povídce *Obecní volby*, ve které pranýřuje způsob sestavování kandidátek a kvalitu volební kampaně, ukončil svoji satirickou úvahu slovy: „*Nevím, jak ... volby dopadnou, ale právě přišel jeden občan a říkal, že ve městě, když šel na nádraží, lepili nové plakáty, že bývalý ředitel městských důchodů je perverzní individuum a udržuje milostný poměr se sekretářem své politické strany...*“²⁰ Nepřipomíná to způsob vedení kampaně na všech úrovních politického života i dnes?

¹⁶ Připomeňme i zkušenosti našich dávných předků s dlouho trvajícím mandátem. Vůbec nebylo na škodu, že OZZ z roku 1627 zkrátilo mandát vysokých zemských úředníků z doživotního na pětiletý. V městském prostředí 16. století zaručoval Koldínův městský zákoník z roku 1579 střídání konšelů v purkmistrovském úřadu po měsíci v běžném roce. Zároveň i konšelé se měli v úřadu střídát po roce. Srov. *Práva městská Království českého a markrabství moravského M. Pavla Krystyana z Koldína*. Praha, 1876. Čl. A. XXV „*Konšelé, kteříž na radě sedí, nemají děle seděti, nežli toliko jeden rok, podle krále Jeho Milosti milostného obdaření*.“ Pokud jde o konšelský úřad, mohli jej zastávat podle A XXX pouze ti, kteří s příslušným městem tři roky „trpěli“.

¹⁷ Rozhovor s profesorem M. Zeleným. *Demokracie nefunguje etc.* Cit. dílo.

¹⁸ Srov. rozhovor VI. Dvořákové, J. Pehe a O. Krejčího z června 2006. Rozhovor zahájil předseda Fontes Rerum J. Mládek. Dostupné z: <http://www.fontes-rerum.cz> etc.

¹⁹ PEŠKA, Zd.: Československá ústava a zákony s ní souvislé, II. díl. Praha, 1935, s. 1345–1346.

²⁰ Srov. <http://www.piratske-noviny-cz/art/> etc.

System politikých stran je nepochybně v krizi, patrně ale není reálné jej něčím nahradit. Je nutná ale jejich transformace. Některé možnosti jsem se pokusila naznačit. Avšak jsou to ty, které mohou opravdu pomoci? A jaké jsou další a jiné cesty?

POLITICAL PARTY – GUARANTEE OF DEMOCRACY?

Summary

The article briefly introduces recent critique of political parties in Czech Republic (indirectly in modern democracy) and offers some possibilities how to rebalance its system.

Key words: political parties, democracy

Klíčová slova: politické strany, demokracie